

KIRSAL TOPRAK KULLANIMI POLİTİKALARI AÇISINDAN GAP

Dr. İ. H. Olcay ÜNVER
GAP Bölge Kalkınma
İdaresi Başkanı

I- GİRİŞ

GAP, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerinden uygulanmakta olan ülkemizin en büyük projesi ve dünyada uygulanmış kalkınma projeleri içinde de en büyüklerinden birisidir. GAP, Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde yapımı öngörülen barajlar, hidroelektrik santraller ve sulama tesislerinin yanı sıra kentsel ve kırsal altyapı, tarımsal altyapı, ulaştırma, sanayi, eğitim, sağlık, konut vb. konularındaki yatırımları da içine alan, sadece Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni değil, tüm ülkemizi etkileyecek değişimleri de beraberinde getirecek çok yönlü bir entegre kalkınma projesidir. Kısaca GAP diye ifade edilen proje bütünü su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesi etkisiyle zincirleme bir reaksiyonla diğer sektörleri harekete geçirerek Bölge ekonomisinde bir canlılık yaratacaktır.

GAP'ın tamamlanmasıyla Bölge'nin ve ülkemizin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısında, büyük gelişmeler ve değişimler meydana gelecektir. GAP'ın meydana getireceği yüksek tarım ve sanayi potansiyelinin Türk ekonomisine eklenmesi, ülke refahını artıracak, gelir seviyesini yükseltecektir. GAP enerji programının tamamıyla uygulanması sonucunda üretilen enerji, 1988 yılında bütün Türkiye'de sudan elde edilen toplam enerjiyi eşit miktarda olacaktır.

Cumhuriyet tarihimizin "Bölge Kalkınması" amaçlı en büyük yatırımı olan GAP'ın sulama projeleri tamamlandığında ise, Türkiye'nin şimdiye kadar gerçekleştirdiği sulama alanlarının yarısı kadar bir alan daha sulu tarıma açılacaktır. Ovaların sulanması ile sulu tarıma geçilecek olan Bölge'de tarıma dayalı sanayileşme temel gelişme eğilimi olarak görülmektedir. Dolayısıyla tarım toplumu yapısından sanayi toplumu yapısına doğru bir geçiş sürecini yaşayacak olan GAP Bölgesi tarımsal üretimin yapıldığı kırsal alanlarla tarım dışı faaliyetlerin yürütüleceği kentsel alanlardaki gelişmelerin ve değişmelerin hızla yaşanacağı bir yöre olacaktır. Bölgesel gelişmenin, tarımsal üretim, sanayileşme ve kentleşme sürecinde ele alınması GAP Bölgesi mekân organizasyonunun da bu sürece katılımını kaçınılmaz kılmaktadır. Bölge mekansal

yapısının irdelenmesi, mekansal süreçlerin ortaya konması ve özellikle de mekan organizasyonunun zaman içinde nasıl değişeceğini belirlenmesinde temel konular olmaktadır.

II- MEVCUT DURUM

Alan

GAP Alanı, yurdumuzun yedi coğrafik bölgesinden biri olan Güneşdoğu Anadolu Bölgesi içinde yer alan Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerini kapsamaktadır. Projenin uygulandığı illerin yüzölçümü 75.358 km² dir. Bu alan Türkiye yüzölçümü yaklaşık onda birine tekabül etmektedir. Ülkeler ayrı ayrı GAP Bölgesi'yle karşılaştırıldığında 12 Avrupa Topluluğu Ülkesinden 5'i (yani Belçika, Danimarka, Hollanda, İrlanda ve Lüksemburg) bu bölgeden küçük kalmaktadır.

Bölge'de 3.081.170 hektar tarım alan mevcut olup, bunun Fırat ve Dicle nehir sisteminden yaklaşık 1.7 milyon hektarlık alanının GAP kapsamının da sulamaya açılması planlanmaktadır.

Nüfus

GAP Bölgesi'nin nüfusu, 1990 sayım sonuçlarına göre yaklaşık 5.3 milyon olup, Türkiye toplam nüfusunun % 92'sini teşkil etmektedir. Bu nüfusun % 56'sı kentlerde, % 44'ü kırsal kesimde yaşamaktadır. Ortalama nüfus yoğunluğu, GAP bölgesinde 71.4 kişi/km² ve Türkiye'de 74 kişi/km²'dir. GAP Bölgesi'ndeki yıllık nüfus artış hızı ülke ortalamasının hayli üzerinde olup, yaklaşık olarak % 3.8'dir.

Bölge nüfusunun yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, ekonomik olarak aktif oranının % 47, 15 yaşından küçük olan nüfus oranını %50 ve 65 ve daha yukarı yaş oranının %3 olduğu görülmektedir. Bu rakamlar, Bölgede bağımlılık oranının yüksek olduğunu göstermektedir. Bölgede kırsal kesimde doğum oranının daha yüksek olmasına rağmen, göç almaları nedeniyle, kentsel merkezlerin nüfusları daha hızlı artmaktadır.

İklim

Bölge'de karasal iklim hakim olup, kuru ve sıcak bir yaz ve soğuk ve yağışlı bir kış olmak üzere iki belirgin mevsim yaşanır. Ancak Bölge'nin batı kesimleri. Bir ölçüde Akdeniz ikliminden etkilenir. En fazla yağış, Aralık-Mayıs ayları arasında düşer. Yaz aylarında (Haziran-Eylül) sıcaklık ortalamaları 25°C üzerindedir. Ekim-Nisan ayları arasında ise genellikle 0°C'nin altına düşebilmektedir.

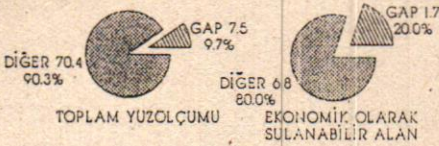
Bölge'de yıllık ortalama nem oranı yaklaşık % 50 olup, yaz aylarında bu miktar % 25-30, kış aylarında ise % 70-80 arasında değişir. Bölgenin yıllık

ortalama rüzgar hızı 1.9-2.8 m/sn arasındadır. Bölge'nin yıllık ortalama yağış miktarına zıt olarak buharlaşma fazla olmaktadır. Buharlaşma en fazla Haziran-Eylül ayları arasında gerçekleşmektedir.

Su Kaynakları

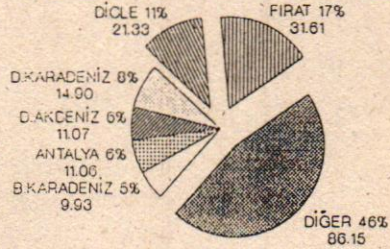
GAP Bölgesi'nin su kaynaklarını iki büyük nehir ve kolları ile yeraltı suyu oluşturmaktadır. Bölge'nin akarsuları Türkiye'nin en büyük iki nehri olan Fırat ve Dicle ile bunun yan kollarıdır. Fırat ve Dicle nehirleri % 17 ve % 11'lik oranları ile Türkiye toplam su potansiyelinin % 28 gibi çok önemli bir kısmına sahiptirler.

GAP'IN TOPRAK POTANSİYELİ

Milyon hektar
ve toplam içinde yüzde olarak:

BÜYÜK DRENAJ SAHALARI İTİBARIYLA HAVZALARA GÖRE SU POTANSİYELLERİ

Ortalama yıllık akım milyar m3
ve toplam içinde yüzde olarak

Toprak Kaynakları

Türkiye'nin ekonomik olarak sulanabilir toplam tarım alanı yaklaşık 8.5 milyon hektardır. Bu miktarın 1.7 milyon hektarı, yaklaşık % 20'si GAP Bölgesi'ndedir. GAP'ın toprak potansiyeli esas olarak Aşağı Fırat ve Dicle havzalarıyla Yukarı Mezopotamya ovalarından oluşur. Ovalar şunlardır, Urfa-Harran; Birecik; Suruç; Baziki; Siverek-Hilvan; Mardin-Ceylanpınar; Gaziantep; Yavuzeli; Araban; Besni-Keysun; Adıyaman; Kahta; Çermik; Dicle; Batman; Garzan; İdil; Nusaybin-Cizre.

Bölge arazisi, sekiz toprak sınıfına ayrılır. I., II., III. sınıflardaki tarıma en elverişli arazi, Bölge topraklarının % 33,8'ini (2.468.596 Ha) oluşturur. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın (eski TOPRAK SU) sınıflandırmasına göre IV sınıf topraklar bazı ıslah önlemleriyle tarıma elverişli hale getirilebilir. Bu sınıfta dahil edildiğinde tarıma elverişli hale getirilebilir. Bu sınıfta dahil edildiğinde

toplam GAP arazisinde % 43,3'lük (3.161.618 Ha) bir alan tarıma elverişlidir. Şanlıurfa ili Bölge'de en çok toprak potansiyeline sahip olup toplam 1.167.203 hektarlık tarım arazisi vardır. Bu da GAP tarım arazisinin % 36,9'unu oluşturur. Şanlıurfa ilini sırasıyla Diyarbakır, Mardin, Gaziantep, Adıyaman, Siirt illeri izler. Bölge'nin arazi kullanma kabiliyeti sınıfları (Batman ve Şırnak ili hariç) 6 il bazında dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

GAP BÖLGESİNDE ARAZİ KULLANMA KABİLİYETİ SINIFLARI DAĞILIMI (ha)

	Sınıf 1	Sınıf 2	Sınıf 3	Sınıf 4	Sınıf 5	Sınıf 6	Sınıf 7	Sınıf 8
Alan (ha)	946061	816191	706344	692058	1291	835855	3014497	267889
Oran (%)	13	11	10	10	0	11	41	4
İşlemeli Tarıma Uygun Arazi	: 2.468.596 Ha (I-II-III Sınıf)							
İşlemeye Kısıtlı Uygun Arazi	: 692.058 Ha (IV Sınıf)							
İşlemeli Tarıma Uygun Olmayan Arazi	: 3.851.644 Ha (V-VI-VII Sınıf)							
Tarım Dışı Arazi	: 267.889 Ha (VIII Sınıf)							
TOPLAM	: 7.280.187 Ha							

Tablo-1 İller İtibariyle Tarım Arazileri Toprak Sınıflandırması (Ha) (6 il bazında)

İli						Problemli Toprak*			İl
	I. Sınıf	II. Sınıf	III. Sınıf	IV. Sınıf	Toplam	Çorak	Taşlık	Drenaj	Yüzölçümü
Adıyaman	25.734	54.036	71.367	72.324	223.461	-	25.840	-	761.399
Diyarbakır	144.146	209.237	148.150	199.414	700.947	-	1.893.367	306	1.535.444
Gaziantep	72.348	125.291	74.707	83.435	355.781	-	40.633	3.008	764.170
Mardin	177.639	165.930	113.356	71.644	528.559	-	183.406	-	1.232.286
Siirt	22.544	35.756	53.005	70.362	184.667	-	12.359	1.063	1.100.268
Şanlıurfa	500.660	225.905	245.759	194.897	1.167.203	13.700	367.206	31	1.902.057
TOPLAM	946.061	816.191	706.344	692.058	3.160.618	13.700	818.811	4.408	7.295.624
Türkiye Gen.	18.6	12	9.6	9.3	11.8	0.9	30	0.001	9.3

Kaynak: - Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Araştırma Etüt ve Proje Dairesi Başkanlığı 1992 Ankara
* Tarım ve Köyişleri Bakanlığı İstatistik Yıllığı 1984-1989.

I. II. ve III sınıf arazinin % 90'ını aşan bölümü ve IV. sınıf arazinin de yaklaşık % 61'i halen ekilidir. Bu arazi sınıflarında yaklaşık 445.000 hektarlık alan çayır, mera ve yerleşim alanlarıdır veya çalılıkla kaplıdır. Bölge'nin I., II., III. ve IV. sınıf arazilerinin toplamı Türkiye genelinin % 11,8'ini oluşturur.

Bölge'de tuzlanma ve alkalileşme, şu anda ciddi sorunlar değildir. Adıyaman'da ve Akçakale sulama alanında küçük boyutlu tuzlanma sorunları vardır. Drenaj sorunları da önemsiz olup, II., III ve IV sınıflarda, drenajı yetersiz toprak 4408 hektardır. (Tablo 2)

Tablo-2: Farklı Toprak sınıfları arasında problem alanlarının dağılımı.

II, II VE IV SINIF TOPRAKLARDA (Ha)

	TUZLULUK VE ALKALİLİK					DRENAJ					SU EROZYONU			
	Hafif		Hafif			Yetersiz	Zayıf	Kötü	Çok Kötü	Toplam	Taşlık	Orta		
	Tuzlu	Tuzlu	Alkali	Tuzlu	Alkali							Kuvvetli	Kuvvetli	Toplam
Adıyaman											25840	120519	19098	133617
Diyarbakır						306				306	189367	330949	51098	382047
Gaziantep						2877	131			3008	40632	224368	51593	375951
Mardin										0	183406	211839	22037	233926
Siirt						1063				1063	12359	76108	16462	92572
Şanlıurfa						31				31	367206	471842	29490	581332
TOPLAM						4277	131			4408	818311	1425672	189778	1625453

Bölge Topraklarında yüzey taşları önemli bir sorundur. Taşlık arazi Adıyaman ve Gaziantep'te hakim olmamakla birlikte Mardin'de ve Şanlıurfa ile Diyarbakır arasındaki il sınırı boyunca yaygındır. Bölge'nin II., III. ve IV sınıf topraklarının % 37'si taşlıktır.

Bölge'de rüzgar erozyonu sınırlı bazı alanlarda görülmektedir. Su erozyonu ise önemli bir sorundur. Orta düzeyi ve kuvvetli su erozyonu bütün illerde II., III. ve IV. sınıf topraklarda görülmektedir. Söz konusu toprakların %61-79'unda orta düzeyde % 4.18'inde ise kuvvetli su erozyonu vardır. Su erozyonuna açık alanların tarıma elverişli araziye oranı, Adıyaman'da %77.8, Diyarbakır'da % 70, Gaziantep'te % 96.6, Mardin'de % 61.1, Siirt'te, Şanlıurfa'da % 69.2'dir. Su erozyonu daha düşük sınıf topraklarda da artmaktadır. V., VI. ve VII. sınıf toprakların, bütün illerde % 90'ı aşkın bir kısmında su erozyonu sorunları vardır. Yalnızca Gaziantep'te sorun, bu sınıf toprakların %61.4'ünde görülmektedir.

Tarıma ve diğer işlere elverişli arazinin eğiminin % 12'nin altında olması gerektiği kabul edilir. Bölge topraklarının % 72'si bu kategoridedir. Eğimi % 6'dan fazla olan topraklar, Bölge'nin kuzey ve kuzeydoğu sınırlarında olup Siirt ilinin büyük kısmını kaplamaktadır. (Tablo-3)

Tablo-3: Eğim Grupları İtibariyle Arazi Dağılımı (ha)

	% 0-2	% 2-6	% 6-12	Toplam	% 12-20	% 20-30	% 30 +
Adıyaman	26282	68615	109222	204119	117450	158175	137318
Diyarbakır	260151	276224	360704	897089	197374	51928	39989
Gaziantep	93625	182326	148704	424655	105064	35965	57217
Mardin	257086	209480	221418	687984	158578	76302	983
Siirt	28406	43347	113436	185189	101530	172078	12150
Şanlıurfa	609946	550913	321683	1482542	68569	30387	269
TOPLAM	1275506	1330905	1275167	3881578	748565	524835	247926

Kaynak: Türkiye Arazi Varlığı, Topraksu Gen. Müd. Ankara, 1978.

GAP Bölgesi toplam 3.160.618 hektar tarımı uygun toprak potansiyeline sahiptir. Bölgenin mevcut arazi kullanım durumu aşağıda verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi toplam GAP alanının % 52.2'si tarımsal amaçlı kullanılan alan, % 33.2'si çayır-mera, % 20.5'i orman ve koruluk, % 5.1'i de yerleşim alanları ve diğer kullanımlardır.

GAP BÖLGESİ ARAZİ KULLANIMI

	Toplam Alan (ha)	%
1- İşlenen Arazi	3,081,170	42.2
a) Kuru tarım alanı	2,628,703	
b) Sulu tarım alanı	120,740	
c) Bağ bahçe	251,627	
d) Diğer	80,074	
2- Çayır-Mera	2,427,229	33.2
a) Çayır	587	
b) Mera	2,426,642	
3- Orman ve Koruluk	1,493,327	20.5
a) Orman	60,401	
b) Koru	1,423,926	
4- Yerleşim Alanları	25,561	0.4
5- Diğer	268,304	3.7
TOPLAM	7,295,624	100.0

Kaynak: DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim 1989.

III- GAP MASTER PLANI VE KALKINMA SENARYOLARI

Entegre bir Bölgesel Kalkınma Projesi yaklaşımıyla ele alınan Güneydoğu Anadolu Projesinde (GAP), planlanan sulama ve enerji projelerinin Bölge'nin tüm sosyo-ekonomik yapısını etkileyeceği düşüncesiyle Güneydoğu Anadolu Bölgesi için gerek gelişme yönlerini belirlemek, Bölge kalkınmasına yönelik amaçları, stratejileri ve tedbirleri formüle etmek amacıyla GAP Master Plan çalışması yaptırılmıştır. Çalışma, GAP Bölgesi'nin mevcut kaynakları ve darboğazlarının analizi ve ulusal kalkınma amaçlarını da dikkate alarak bölgesel kalkınmanın amaçlarını belirleme çerçevesinde genel olarak bölgesel geliri arttırmayı hedeflerken kırsal alana yönelik olarak da verimliliği ve istihdam olanaklarını artırma hedeflerini ortaya koymuştur.

Bu hedeflere varmak için geliştirilen stratejiler de;

- Sulama, kentsel ve sinai kullanımlar açısından toprak ve su kaynaklarını geliştirmek ve yönetmek.
- Daha iyi işletme yönetimi ve bitki desenleri uygulayarak arazi kullanımını geliştirmektir.

Temel Kalkınma Senaryosu

Master Plan çalışmasında ifade edilen ekonomik gelişmenin devamlı kılınması Bölge ekonomisinde yaratılacak olan yapısal değişiklerin gerçekleşmesine bağlıdır. Kır alanlardaki verimlilik ile şehirlerde sunulan hizmetlerin aynı anda gerçekleştirilmesi üzerinde önemle durulmuştur. Bu nedenle çalışmada ortaya konulan yaklaşımlarda iki temel faktör ağırlık kazanmıştır; (1) Bölge'nin ekonomik yapısı ve (2) Kır-Şehir karşılıklı etkileşimi.

Bölge ekonomik yapısı, sanayi bitkileri lehine bir ürün çeşitlendirilmesi, yoğun hayvan yetiştiriciliği, tarıma dayalı sanayileri ve yerel kaynaklar kullanan sanayileri esas alan bir sinai kalkınma sayesinde GAP Bölgesi'nde nihai hedef olarak "Tarıma Dayalı İhracat Bölgesi" şeklinde ifade edilebilir.

Kır-Kent Karşılıklı Etkileşimi

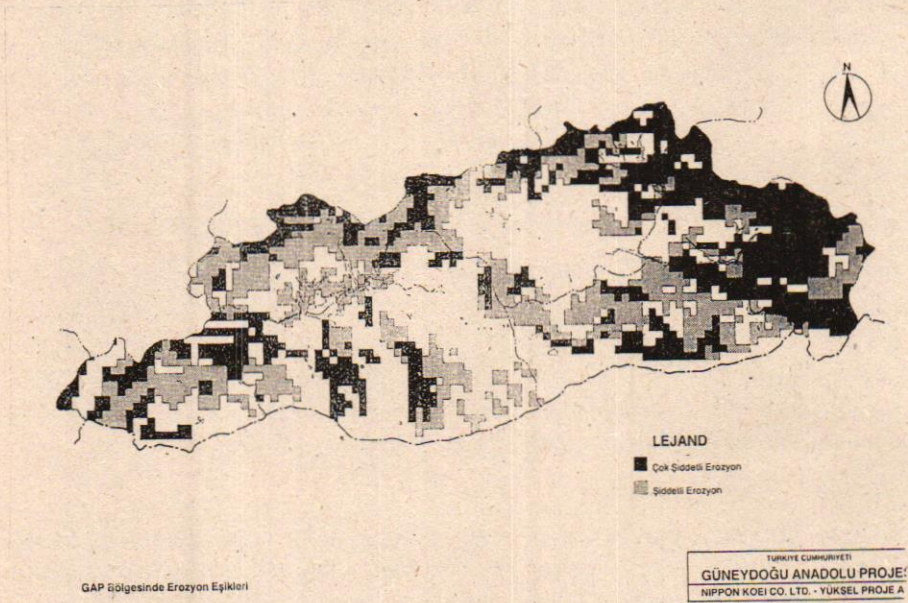
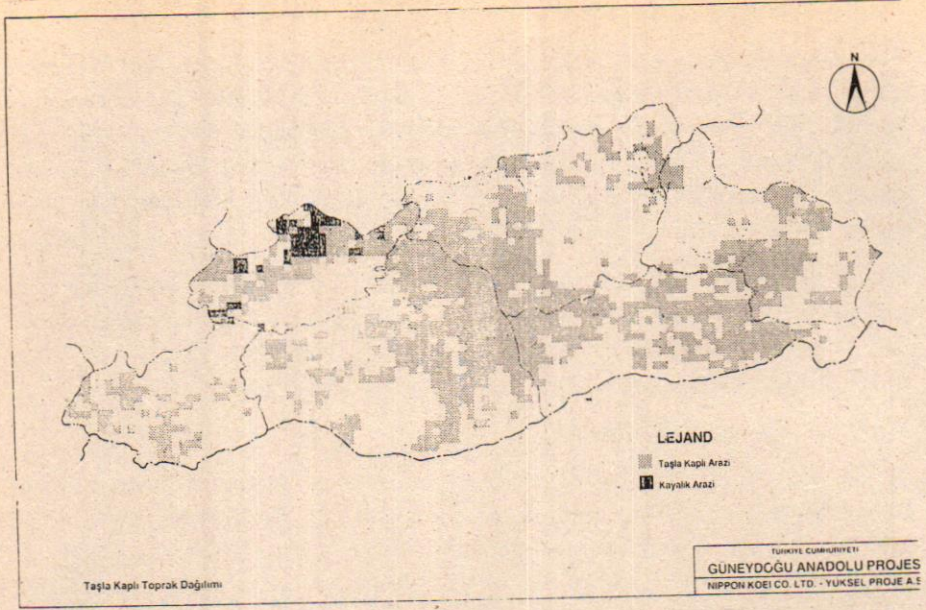
Tarıma Dayalı İhracat Bölgesi hedefi direkt olarak kır-kent ilişkilerinde yeni düzenlemeler yaratacaktır. Bölge'de kır kaynaklı göç gözlenmekte olup, büyük şehirler üzerindeki nüfus baskısı artmaktadır. Bu gelişmeleri daha sağlıklı ve planlı yönlendirmek için kır ve şehir alanları arasında aktif ve müsbet ilişkilerin geliştirilmesi şarttır. Bu ilişkiler ise, Master Plan çalışmasında fiziksel bağlantılarından ziyade bu alanların fonksiyonlarının bir üst düzeye yükseltilmesi şeklinde ele alınmıştır. Tipik olarak, kır alanları temel gıda maddeleri ve işlenecek hammaddelerin temin edileceği; şehir alanları ise tarımsal girdi ve ürün dağıtım merkezleri ve çeşitli sosyal hizmetlerin sunulduğu alanlar olarak görülmüştür. Ayrıca (1) kırsal alanlarda sanayi bitkileri üretimi artırılacak ve kentsel alanlarda tarıma dayalı sanayiler teşvik edilecek, (2) kırsal alanlarda yeterli iş olanakları sağlanacak ve orta büyüklükteki kentlerin istihdam kapasitesi artırılarak Bölge'den göç azaltılacaktır.

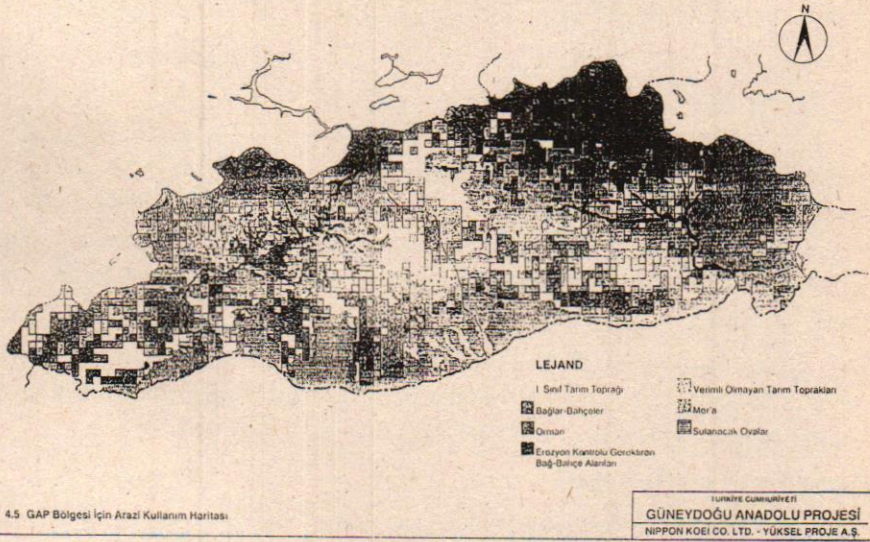
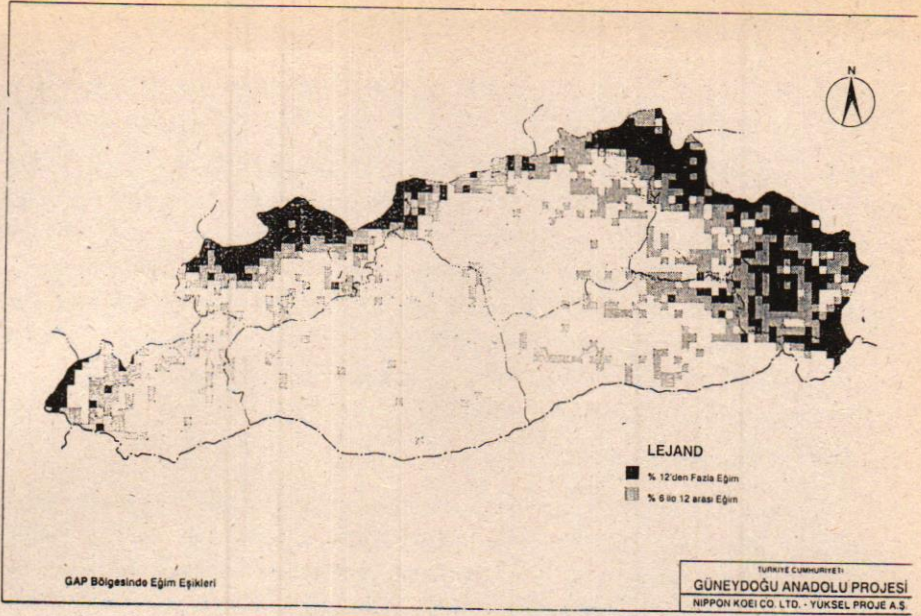
IV- GAP MASTER PLAN MEKANSAL GELİŞME ÇERÇEVESİ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne ait mevcut arazi kullanımı ve arazi kabiliyeti eşik analizinin incelenmesi ile gelecekteki arazi kullanım kararlarına yol gösterecek bir kriterler dizisi belirlenmiş ve bu kriterlerin uygulanmasıyla, uzun vadede GAP Bölgesi'ndeki arazi kullanım desenini yol gösterici nitelikte ortaya koyan bir arazi kullanım planlaması haritası elde edilmiştir. Arazi kullanım planlama haritasının içerdiği genel kriterleri şunlardır:

Tarımsal Arazi

I, II ve III. sınıf toprağa sahip ovalık alanlar, birinci derecede tarım toprağı olarak ayrılmalıdır. Bu alanlar, büyük ölçüde, DSİ'nin planladığı sulanacak alanlara tekabül etmektedir. Bu sınıflardaki geri kalan alanların miktarı küçüktür. Bunlar da, ya kuyularla sulanan tarım arazisi kapsamındadırlar veya planlanmış şebekenin genişletilmesi ile sunulabilecek konumdadırlar.

Şu anda ekilen ve I-III. sınıflar dışında kalan arazi daha az yoğun tarımsal kullanımlar için ayrılmalıdır. Düşük sınıf toprak üzerinde yer alan mevcut mer'alar esas olarak korunmalı, ancak erozyon problemi varsa iyileştirilmelidirler.

Verimli tarım topraklarının bazı bölümleri, özellikle Mardin, Şanlıurfa ve Diyarbakır'da, taşla kaplıdır. Yüzey taşları, kendi başına, arazinin tarımsal amaçlarla kullanılmasına engel değildir. Toplam taşlı bölgenin (bunun büyüklüğü kaynaklara göre 820.000 ile 870.000 hektar arasında değişmektedir.), 367.000 hektarının ekonomik olarak temizlenebileceği belirtilmektedir. Taş toplama projelerinin yapılabilirliğini belirlemek için, toprak derinliği ile diğer toprak özelliklerini ve tarım dışındaki alternatif arazi kullanımlarını tesbit edecek çalışmalara ihtiyaç vardır.

Ormanlaştırma/Ağaçlandırma

Meyil ve erozyon eşikleri altındaki arazi, mevcut arazi kullanımına ve toprak kalitesine bağlı olarak, ağaçlandırma veya bağ/bahçe tesisi için kullanılmalıdır. Eğer bu tür arazi halen fıstık ve üzüm gibi özel bitkiler yetiştirmek için kullanılıyorsa, veya IV. sınıflarsa, bu arazide, zorunlu erozyon kontrol tedbirleriyle birlikte ağaçlandırma tavsiye edilmektedir. Bu alanların dışındaki arazilerde orman tesis edilmektedir.

Çok şiddetli erozyona maruz düşük kaliteli arazilerde yer alan mevcut mer'alar ormana dönüştürülmelidir. Eğer toprak oldukça derinse, bağ/bahçe tesisi de bir alternatif olabilir.

% 12'den daha dik meyilli araziler eğer halen ormanla kaplıysa orman koruma bölgesi, değilse yeni plantasyon olacaktır.

Tavsiye edilen ağaçlandırma alanları, bölge'yi çevrelemektedir. Bölge'nin iç kısımlarında bazı ormanlaştırma alanları tavsiye edilmektedir. Bu alanlar genellikle mer'a olarak kullanılmaktadır ve bir kısmı ise çalılık arazilerdir. Geniş bir mer'a alanının ormana dönüştürülmesi tavsiye edilmektedir; çünkü, toprak kalitesi ve şiddetli erozyondan dolayı bunların otlak olarak korunması etkin bir arazi kullanımı değildir.

Barz gölleri çevresinde ağaçlandırma, aşağıda açıklanacağı üzere, bir zorunluluktur. Bununla beraber, arazi kullanım planlama haritasında, yalnızca çok ciddi erozyona tabi alanlar ağaçlandırma için tavsiye edilmiştir.

Arazi Kullanım Tedbirleri

Tavsiye edilen arazi kullanım haritasıyla ortaya çıkan önemli arazi kullanım hususları şunlardır:

- 1- Tarım topraklarının verimliliğinin artırılması,
- 2- Ağaç dikimi ve erozyon kontrolü,

3- Kentleşme ve altyapı için arazi kullanımı.

Arazi kullanım planlama haritasının halen varolan arazi kullanım haritasıyla karşılaştırılması ile bu problemlerle ilişkili olarak gelecekteki arazi kullanımının temel yönleri şöyle belirlenebilir.

Tarımsal arazi verimliliğini artırmanın başlıca yolları, sulu tarım uygulaması, taştan arındırma ve erozyon kontrolüdür. Sulu tarım açısından drenaj ve arazi tesviyesi de çok önem kazanmaktadır.

Ağaçlandırma ve erozyon kontrolü için, hem çalılık arazilen hem de mer'alar kullanılacaktır. Ciddi erozyona maruz diğer alanlarda da ağaçlandırma yapılaaktır. Erozyon problemi olan ekilebilir arazilerde teraslama , şeritvari ekim ve malçlama gibi toprak koruma tedbirleri alınmalıdır. Şeritvari ekimde, dönüş şeritleri üzerine tek yıllık bitki, konturlar üzerine ise otlar ekilmelidir. Tek yıllık bitki ekimi yapılmasa bile, konturlardaki otlar erozyona uğramış toprağı tutar ve yüzey erozyonunu azaltır. Toprak yüzeyinin malçlama yapılması ise, toprağı yağmur damlaları erozyonu ile rüzgar erozyonundan korur.

Baraj göllerinden dolayı arazinin su altında kalması, ve kentsel arazi kullanım ve organize sanayi bölgeleri, uluslararası havaalanları, konteyner depoları ve hububat siloları gibi yeni türde altyapı tesisleri için arazi ayrılması yüzünden karayolları güzergahlarının yeniden düzenlenmesi altyapıyla ilişkili temel arazi problemleridir. Bu problemler, Master Plan'ın tavsiye ettiği geniş arazi kullanımı çerçevesi içinde, münferit projeler temelinde ele alınıp çözülmelidir.

Master Plan, endüstriyel kalkınma faaliyetleri önce mevcut altyapının daha iyi olduğu bölgelerde yoğunlaştırılmasını öngörmektedir. Özellikle , sanayi ve nüfus daha ziyade Gaziantep, Şanlıurfa ve Diyarbakır'ı birbirine bağlayan kırık gelişme aksı boyunca yoğunlaşacak, daha sonra diğer koridorlara yayılacaktır. Bu tür mekansal gelişme, kentsel gelişme ile tarım arasındaki arazi kullanımı açısından var olan çelişkiyi kalkınma faaliyetlerinin daha dağınık olduğu duruma oranla asgariye indiren bir biçimde kentsel gelişmeye yol gösterebilmesini mümkün kılacaktır.

Böyle bir mekansal gelişmeyi teşvik etmek açısından iki temel tedbir birer önşart durumdadır:

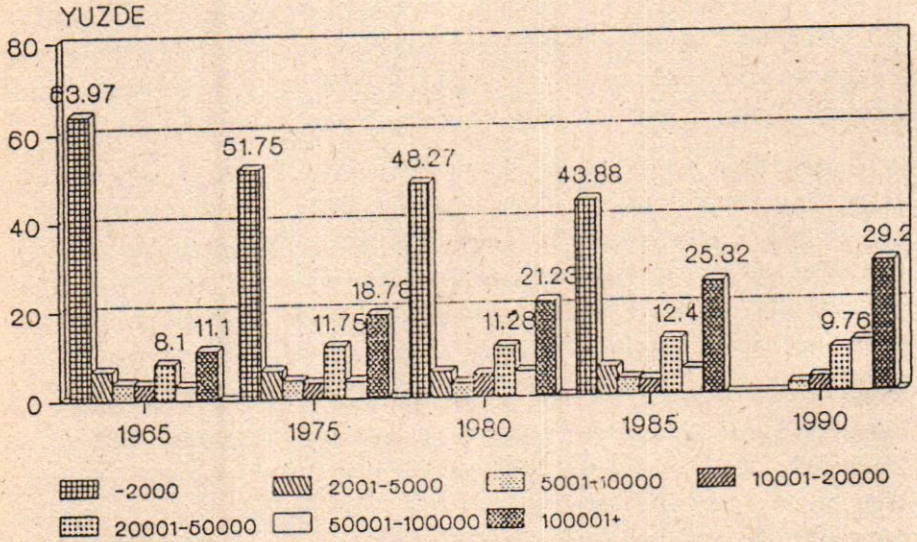
- 1- Bölgenin mekansal gelişme çerçevesi içinde yer alan koridor kapsamındaki önemli kentsel alanlar için ayrıntılı bir arazi kullanım planı yapılmalıdır.
- 2- Birinci derecede tarım topraklarındaki bütün önemli yatırımlar için çevre etki değerlendirmesi ve sosyal/ekonomik maliyet-fayda analizi yapılmasının sağlanması amacıyla tedbirler alınmalıdır.

V- GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ MEKANSAL ORGANİZASYONU

GAP Bölgesi Yerleşim Dokusu

Bölge'de mevcut yerleşiler içinde hakim olan küçük yerleşmeler ve bu yerleşmelerin dağınık yerleşim desendir. Yerleşimlerin büyüklükleri itibarıyla dağılımında 2000 nüfustan az kişinin yaşadığı küçük merkezlerin toplam içindeki yeri açıkça görülmektedir. 1985'de Bölge nüfusunun %44'ü 2000 nüfusun altındaki yerlerde yaşamaktadır. 10.000 nüfusun üzerindeki yerleşmeler ise toplam nüfusun % 46'sını teşkil etmektedir.

GAP BÖLGESİNDE YERLEŞİM BÜYÜKLÜKLERİNİN DAĞILIMI

Yıllar itibarıyla yerleşme büyüklüklerinin değişimi incelendiğinde, 1965-1985 yılları arasında nüfusu 2000'nin altında ve 50.000 nüfusun üzerindeki yerleşmelerde daha fazla olmuştur.

Nüfusu 50.000'den çok olan yerleşmelerde 1965 yılında bölge nüfusunun % 14'ü yaşarken, bu oran 1985 yılında % 31'e çıkmıştır. Tersine aynı dönemde, nüfusu 2000'den az olan yerleşmelerde ise toplam bölge nüfusu % 64'den % 44'e düşmüştür.

Nüfusu 50.001 ile 100.000 arasında olan orta büyüklükteki merkezlerin sayısı çok azdır. Bu grupta, 1975'de toplam bölge nüfusunun % 3.7'sini barındıran iki merkez varken 1985'de bölge nüfusunun % 5.5'nin barındığı merkez

sayısı dörde çıkmıştır. Bölge'de 100.000'nin üzerinde nüfusu olan merkezler daha büyük gelişme göstermişlerdir. 1965'de toplam bölge nüfusunun % 11.1'ni teşkil ederlerken bu oran 1985'de % 25.32'ye ulaşmıştır. 1965-85 yılları arasında hızlı büyümeyi bu yerleşim büyüklüğü göstermiştir.

Sonuç olarak, yıllar itibariyle 100.000'nin üzerindeki yerleşmelerde nüfus yığılması artarken, 2000 nüfusun altındaki yerleşmelerin toplam nüfus içindeki payı giderek azalmaktadır. Bunun en önemli nedeni, büyük şehir merkezlerinde daha iyi iş imkanları bulmaları, daha iyi hizmetlerin bu merkezlerde verilmesi ve kırsal alandaki ekonomik zayıflık olarak değerlendirilebilir.

GAP Yerleşim Konusundaki Değişmeler

Bölgedeki 2000'den az nüfuslu yerleşmelerdeki nüfusun Bölge nüfusu içindeki payının azaldığını buna karşı nüfusu 50000'in üzerindeki merkezlerin payının arttığını daha önce belirtmiştik. 1965-1985 Nizip, Siirt, Adıyaman, Kilis, Batman, Şanlıurfa, Diyarbakır, Gaziantep gibi önemli merkezlerin nüfusu yılda % 5.3 oranında artarken aynı dönemde, bölgenin geri kalanındaki nüfus yılda % 2.2 oranında artmıştır.

GAP çerçevesinde sulu tarımın giderek artışıyla ve bunun ikincil etkileriyle birlikte, nüfus dağılımı, sulu tarıma açılacak olan arazi açısından elverişli konumda olan Batman-Siirt, Kızıltepe-Mardin ve Viranşehir-Şanlıurfa'ya doğru kayacaktır. Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa gibi büyük merkezler, mevcut avantajları ve stratejik konumları sayesinde bölge ve alt bölge ölçeğinde etkinliklerini sürdüreceklidir.

Kırsal bölgelerin çoğunda cğemen olan çok küçük yerleşimlerin oluşturduğu dağınık yerleşim deseni de gelecekte değişikliğe uğrayacaktır. Bu, kırsal bölgelerdeki faaliyetlerde meydana gelecek değişmelerin bir yansıması olacaktır. Gelecekte, kümes hayvancılığı ile ahır hayvancılığı, seracılığın ve bağ/bahçeciliğin birarada yapıldığı yeni tür karma çiftçilik de dahil olmak üzere kırsal faaliyetler daha çeşitle hale gelecektir. Bunun sonucunda, özellikle büyük kent merkezlerinin yakınında tarımsal arazi kullanımı çok daha yoğunlaşacaktır. Geniş yerleşme kümelerinin belli başlı kentsel merkezlerin çevresinde, daha küçük kümelerin ise kıra yönelik hizmetlerin ve pazarlama olanaklarının bulunduğu daha küçük çaplı merkezlerin çevresinde yer aldığı, kümesel bir yerleşme dokusu ortaya çıkacaktır.

Kümesel yerleşme dokuları, çeşitli kırsal altyapıların daha etkin bir biçimde gerçekleştirilmesine imkan verecektir. Elektrik dağıtım ve telekomünikasyon kapasitesinin daha verimli bir şekilde yaygınlaştırılması mümkün olacak, ayrıca aynı dağıtım sistemi içine kümesel yerleşimlerin de alınmasıyla, yeterli içme suyu sağlanması planlanabilecektir. Aslında bunlar, kırsal yerleşim dokularında meydana gelecek değişikliklerin yönlendirilmesi açısından etkili tedbirler ola-

rak kullanılabilir. Kırsal altyapıda öncelik, yukarıda belirtilen tedbirlerle birlikte, kırsal yol ağının genişletilmesine ve yeni sulama projeleri sonucu ortaya çıkacak drenaj hizmetlerinin sağlanmasına verilmelidir.

Mekansal Gelişme Potansiyeli Olan Alanlar

Yukarıda ifade edilen kır-şehir etkileşiminin fonksiyonel açıdan değerlendirilmesi Bölge ölçeğinde mevcut kaynaklar açısından potansiyele sahip alanların tesbitini gerekli kılmıştır. Bu tesbitin, Makro düzeyde ele alınan ekonomik gelişmenin verimli ve istenilen düzeyde gelişmesiyle de çok yakın ilgisi vardır. Bilindiği gibi mekanın, ekonomik ve toplumsal faaliyetlerin düzenlenmesi ve gelişmesi üzerinde büyük etkisi vardır. Faaliyetlerin konumlandırılmasının genellikle hizmet sunma sistemleri üzerinde uzun dönemli bir etkisi vardır. Bir kez tesbit edilen ve uygulamaya konan konumların tekrar incelenmesi ve yerlerinin değiştirilmesi güç olduğundan bu kararların dikkatli alınması zorunludur.

Mekan gelişme çerçevesi, gelişme potansiyeli olan yerlerin mekan üzerindeki değişim sürecini gösterir. Bu çerçeve, kalkınma projelerinin sağlıklı uygulanması üzerinde önemli bir yol gösterici özelliğe sahiptir. Bu nedenle bu alanların tesbiti önem kazanmaktadır.

Bu anlayış doğrultusunda, GAP Master Plan Çalışmaları, potansiyel alanları deerlendirmek için, Ulaşım ağı, yerleşim dokusu, arazi kabiliyeti ve suyun mevcudiyeti faktörlerinin dikkate almış ve bu faktörlerin karşılıklı analizleri sonucunda Diyarbakır-Batman Gelişme alanı, Şanlıurfa Gelişme Alanı, Gaziantep Gelişme Alanı, Siirt Gelişme Alanı, Adıyaman Gelişme Alanı, Mardin Gelişme Alanı yüksek potansiyele gelişme alanları olarak tespit edilmişlerdir.

Bu alanların, şehir hizmetlerine erişebilirlik ve arazi kabiliyeti en yüksek olan faktör açısından değerlendirildiğinde, ulaşım aksları üzerinde, tarım arazilerine yakın olan ve belli şehir merkezleri etrafına topladığı görülmektedir.

Sonuç olarak GAP bölgesi'nde ulaşım aksları üzerinde ve ovalara yakın alan şehir merkezleri ve onun etki potansiyeli alanlar olarak ifade edilebilir.

Önerilen Mekansal Gelişme Yapısı - Kırık Gelişme Aksı

İkinci kısmında ifade edildiği üzere Bölge'nin mekansal yapısı büyük oranda gelişmiş karayolu ağları, dağınık yerleşme yapısı (özellikle kırsal alanda) ve çeşitli ekonomik faaliyetlerle, İdari fonksiyonların yoğunlaştığı bir kaç büyük şehir yerleşmeleri tarafından belirlenmiştir. Bölge'de doğu-batı yönünde iki karayolu vardır: Güney'de olanı Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin'i, diğeri ise Adıyaman, Diyarbakır, Batman ve Siirt'i birleştirir.

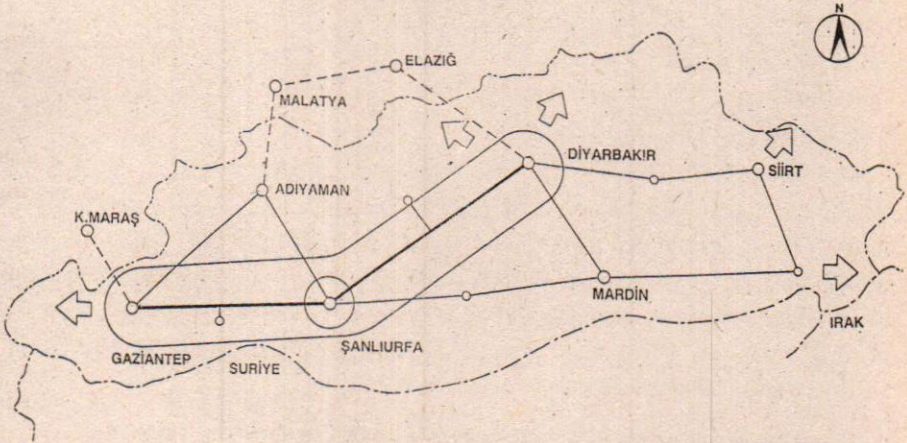
Gaziantep, Çukurova Bölgesi'nin merkezi Adana'ya kolaylıkla bağlanabilir ve bölgelerarası trafikte önemli bir düğüm noktasıdır. Diyarbakır, Türkiye'nin ku-

1. Diyarbakır-Batman Gelişme Alanı
2. Şanlıurfa (Greater) Gelişme Alanı
3. Gaziantep (Gateway) Gelişme Alanı
4. Sirt Gelişme Alanı
5. Adıyaman Gelişme Alanı
6. Mardin (Fronlir) Gelişme Alanı

GAP Bölgesinde Yüksek Potansiyelle Sahip Alanlar

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ

Kırık Gelişme Ağı

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ

zeydoğu bölgelerinden gelen ve aynı bölgelere giden malların dağıtım merkezinden Şanlıurfa, GAP Bölgesi'nin tam ortasında ve Bölge'nin tarımsal üretim artışından ilk süreçte yararlanma potansiyeline sahip bir merkezdir. Ayrıca mal ve hizmetlerin sunulması temelinde Gaziantep bölge merkezi olup, onun bir altındaki kademe merkezi ise Diyarbakır olmaktadır. Bu özellikler dikkate alınarak Master Plan Çalışması Bölge'nin mekansal kalkınmasının planlanmasında üç büyük şehri (Gaziantep, Şanlıurfa ve Diyarbakır) birleştiren bir "Kırık Gelişme Aksı" hipotezini geliştirmiştir.

Önerilen gelişme koridoru, 1985 yılında çeşitli büyüklükteki 100'ün üstünde yerleşmede 1.2 milyon kişiyi barındırmıştır. Bu Bölge nüfusunun %29'una eşittir. Ayrıca Bölge'deki imalat kuruluşlarının % 80'i ve imalat sektöründeki toplam işgücünün % 80'den fazlası bu gelişme koridorunda bulunmaktadır.

Nüfus yoğunluğu (1985 yılı verilerine göre) Bölge'de 56 kişi/km² iken, gelişme koridorunda bu oran 422 kişi/km² dir. Mekansal Gelişme Potansiyeline sahip alanlarda üç tanesi yine bu gelişme koridoru üzerindedir. Bölge'nin önemli merkezleri Birecik, Suruç, Hilvan, Nizip, Siverek bu aks üzerinde yer almaktadır.

Tüm bu sektörler dikkatle alındığında GAP mekan gelişmesinde "Kırık Gelişme Aksının" önceliği ön plana çıkmaktadır. Master Plan Çalışmasında altyapının ve belediye hizmetlerinin iyileştirilmesine, yaygınlaştırılmasına ve stratejik önemdeki endüstrilerin konumlandırılmasında bu Gelişme Koridoruna özel bir önem vermiştir. Ayrıca Kırık Gelişme Aksı ikili bir fonksiyona sahiptir. Güneydeki çevre için stratejik öneme haiz imalat kuruluşlarını barındıran sağlam ve güçlü bir üs görevi görecektir. Şanlıurfa'dan Diyarbakır'a uzanan kuzey kısmı ise Güney-Orta Anadolu Bölgesi'ne giden ve oradan gelen malların geçeceği bir kanal olacaktır.

Çeşitli ekonomik faaliyetlerin bu koridorda daha fazla yoğunlaşması Bölge'deki diğer alanlara göre yukarıda ifade edilen avantajlar nedeniyle çok daha kolay sağlanabilecektir. Aynı zamanda, bunların dışındaki alanların gelişmesinde de etkili olacaktır. Bunun için, Master Plan Çalışmasında koridor alanı ile diğer yüksek potansiyele sahip alanlar arasında ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine ve her yüksek potansiyele sahip alandaki şehir merkezlerinin hizmet kapasitesinin artırılmasını önermiştir.

Bölge'nin mekansal gelişmesi için ortaya iki önemli strateji torulmuştur:

- 1- Altyapı tesis ve hizmetlerin iyileştirilerek, ekonomik açıdan stratejik önemdeki sanayilerin konumlandırılmasını teşvik ederek, Kırık Gelişme Aksını geliştirmek.
- 2- Kırık Gelişme Aksı ile yüksek potansiyele sahip diğer alanlar arasındaki ekonomik ilişkileri teşvik ederek koridoru geliştirmek.

Koridor Gelişmesi

Şu anda büyük ölçüde tamamlanmış GAP Altyapı ve Ulaşım Gelişme Planlama Çalışması çerçevesinde, GAP Bölgesi'ndeki önemli koridorlar, nüfus potansiyeli, yoğunluk, ulaştırma ağı, arazi kullanım kabiliyet ve imalat faaliyetleri itibarıyla analiz edilmiş ve 23 önemli koridorun varlığı saptanmıştır.

Bölge'nin toplam nüfusunun % 61'i (1985 yılı verilerine göre) bu koridorlarda yaşamaktadır. Koridorlar dışındaki alanlar, büyük ölçüde, ortalama nüfusu 5000 olan küçük köy yerleşimleridir. Bir koridorların değerlendirilmesi sonucunda, bölge çapında öneme sahip iki koridor çıkmıştır. Birincisi Gaziantep-Şanlıurfa, Diyarbakır (Kırık Gelişme Aksı) koridoru, ikincisi Gaziantep-Şanlıurfa-Mardin koridoru. Dolayısıyla önerilen Kırık Gelişme Aksı stratejisi bu çalışma ile bir kez daha doğrulanmıştır.

VI- GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ FAALİYETLERİ

Güneydoğu Anadolu Bölge'sinin su ve toprak kaynakları bakımından zenginliği, mevcut sorunların özellikle bölgelerarası dengesizliğin azaltılması ve çözümü için büyük bir potansiyel göstermektedir. Bu potansiyelin değerlendirilmesi amacıyla harekete geçirilen sulama, tarım, altyapı ve sosyal sektör yatırımları entegre bölge kalkınma politikası şeklinde ele alınmakta olup, değişik projelendirme ve uygulama aşamalarında bulunmaktadır.

Bölgenin kalkınmasının uzun dönem amaçların, temel stratejilerini ve hedeflerini belirleyen ve bu hedeflere varmak için gelişme projeleri ve tedbirleri formüle eden ve bu gelişmenin önceliklerini belirleyen GAP Master Planı hazırlanmıştır. GAP Master Planında belirlenen makro çerçeve dahilinde Bölge'deki gelişmeleri kontrol edebilmek ve/veya yönlendirebilmek amacıyla GAP İdaresince Bölge, alt bölge ve kent ölçeğinde uygulanabilir plan, program ve projeler üretilmektedir. Bu planlama çalışmaları 1/250.000, 1/25.000 1/5000 ve 1/1000 ölçekte devam etmektedir.

Çevre Düzeni Planları

Bunlardan 1/25.000 ölçekte yürütülmekte olan Çevre Düzeni Planları; Makro ölçekte tespit edilen sonuçları kullanarak, özellikle gelecekte gelişmesi beklenen kent merkezleri ve etki alanlarını şimdiden-tarımsal toprağı korumak önceliğiyle-dengeli ve kontrollü gelişmeyi sağlamayı amaçlamaktadır.

2005 yılı itibarıyla GAP Bölge'nin endüstriyel gelişme potansiyeli, ümitvar sanayi türleri ve bunların mekansal dağılımı, GAP projenin gelişmesiyle büyüyecek yük ve yolcu miktarlarına göre belirlenecek ulaşım türleri ve yapılması gereken öncelikle ulaşım yatırımları incelenmiş ve belli sonuçlara varılmıştır. Ayrıca bölge ekonomisinde temel sektör ve servis sektörü olmak üzere esas sektör faaliyetleri tanımlanmıştır. Tarım, imalat ve madencilik

bölge ekonomisinde motor gücü oluşturacaktır. Bu kabuller çerçevesinde 2005 yılı bölgenin nüfus ve istihdam yapısı hesaplanmış olup, gelişmesi beklenen kentsel alanlar ortaya çıkarılmıştır. Böylece gelecekte sosyo-ekonomik yapıyı belirleyen veriler ortaya konulmuş, ve bunların mekanda somutlanma şekilleri 1/25.000 Çevre Düzeni planı ile kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Makro düzeydeki kararların mekanda somutlaşması ve bölgenin su ve toprak kaynaklarını korumayı ve önemli kent merkezlerinin gelişmesini planlı sağlamayı hedeflemiş planlara GAP bölgesinde öncelik verilmesi, bir politika olarak benimsenmiştir. Bu çerçevede Bölgede Gaziantep-Oğuzeli, Kilis-Öncüpınar, Şanlıurfa, Diyarbakır-Bismil-Çınar, Mardin-Kızıltepe, Viranşehir, Batman, Adıyaman ve Nizip-Birecik alanlarında Çevre Düzeni Planları yapılmaktadır.

Mali kaynakların son derece sınırlı olduğu bir ortamda yatırımların etkinliğini ve kentlerde ve yakın etki alanlarında yeterli nitelikte bir sosyal-ekonomik ve kültürel ortamın tesisini belirleyen en önemli faktörlerden biri de kentsel gelişme politikalarıdır. Yatırımların sulama projeleri ve onları uygulama zamanlaması ile gerçekleşmesi zaman içinde kentsel gelişmenin belli noktalarda yoğunlaşmasını getirecektir. Bu ise mevcut kentsel kademelenmenin gelecekte devam etmesi ancak birkaç kent merkezinin bir üst kademeye atlamasını ifade etmektedir. Mevcut ovalara yakın, önemli ulaşım aksları üzerinde bulunan büyük kentler gelecekte de önemlerini koruyacak, hatta gelişimleri bünyelerinde toplayacaklardır. Bu kentlerin şimdiden imar ve altyapı bakımından gelişmesinin sağlanması önem arz etmektedir. Bu nedenlerden dolayı, yapılmakta olan Çevre Düzeni Planı, mücavir alan sınırlarını ve sulamayla beklenen gelişmeden etkilenecek ve kentlere yakın olan kesimleri içine alan bir büyüklüğü kabul ederek imar ve altyapı yönünden düzenlemeyi hedeflemiştir. Bu sınırlar içinde yer alan kent ve kır yerleşmeleri imar kanunu ve diğer ilgili kanunlar çerçevesinde düzenlenmektedir.

Urfa-Harran Ovaları Çevre Düzeni Planı

Güneydoğu Anadolu Projesinin önemli bir bileşeni olan Şanlıurfa ve Harran Ovaları Sulama Projesiyle ortaya çıkacak olan üretim biçimi ve buna bağlı olarak şekillenecek arazi kullanımının düzenlenmesiyle, olası gelişmeleri yönlendirmek ve kontrol etmek amacıyla söz konusu alanı kapsayan bir "Çevre Düzeni Planı" yapımı programlanmıştır.

Bu çalışma ile yaklaşık 150.000 Ha alanda başta tarım olmak üzere tüm sektörlerle ilişkin arazi kullanımı ile ovanın ve ovada yeralan tüm yerleşmelerin alt yapı ihtiyaçları belirlenerek çözüm önerileri getirilecektir.

GAP Master Planı ve GAP Ulaşım Altyapı-Mekansal Gelişme Çalışması gibi bölgesel ölçekte üretilen kararlarla, imar planları gibi yerel ölçekteki mekan

düzenlenmeleri arasında gerekli ilişkileri, özellikle yoğun bir sektörlerarası mekan çekişmesine sahne olması beklenen bu alanda, düzenlemeyi hedefleyen bu çalışma ile GAP'ın öncelikle bir projesinin gereği yerine getirilmekte olup çalışmanın belirlenen başlıca amaçları şunlardır;

- Sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkan vercek arazi koruma ve kullanma kararlarını saptamak,
- Tarım dışı arazi kullanım talepleri için ovadaki gelişmeleri yönlendirmek ve sektörler arası dengeyi sağlamak.
- Yörenin tarımsal karakterini koruma ve tarımsal faaliyetlerin rasyonalizasyonunu sağlama amaçlı kullanım kararlarında bu sektörün gelişmesini engelleyici etmenleri bertaraf etmek.
- Tüm sektörler için yörede kentsel ve kırsal ihtiyaçları belirlemek, mekansal gelişme stratejileri saptamak.
- Yörede öngörülen gelişmeler için çevre koruması ve insan sağlığı ile ilgili öneriler geliştirmek.
- Arkeolojik, doğal ve kentsel sit alanları için öneriler geliştirmek,
- Yöresel ulaşım ağını düzenlemek.
- Önerilen arazi kullanımına bağlı sosyal ve teknik altyapı donanımı için gerekli plan ve programları yapmak.

İmar Planları ve Altyapı Projeleri

GAP Master Planının belirlediği bölgesel stratejiler doğrultusunda üretilen çevre düzeni planlarının bir alt ölçeği olarak, özellikle yukarıda belirtilen karakterdeki kentlere yönelik imar planları ve altyapı projeleri GAP Bölge Kalkınma İdaresince yaptırılmaktadır. Bir üst ölçekten girdi alarak belirlenen kentsel nüfus projeksiyonları ile bu nüfusun zaman ve mekan içindeki dağılımıyla bu dağılıma hizmet edecek altyapının birlikte projelendirilmesin beraberce çözümlenmesi yapılmakta olan imar ve altyapı projelerinin temel konusudur. Bu çalışmalar mekansal gelişmeyi arzu edilecek şekilde yönlendirecektir.

GAP İdaresi tarafından halen bölgede 19 yerleşmenin 1/5000 nazım imar planları ile 6 yerleşmenin 1/1000 uygulama imar planları yapılmaktadır. Bunlara paralel olarak da hem yapılan imar planlarının tamamlayıcıları hemde kentsel altyapının yeterli hale getirilmesi çerçevesinde 30 yerleşmenin içmesuyu ve kanalizasyon, 17 yerleşmenin orta gerilim elektrik 45 yerleşimin teleiletişim, 4 yerleşimin katıatık, 9 yerleşimin arıtma tesisi projeleri hazırlanmaktadır. Ayrıca bölgede 14 yere ait jeolojik edüt çalışmaları yapılmıştır.

Halihazır Harita Alım Çalışmaları

İmar planı ve altyapı projelendirilmesi çalışmalarında kullanmak üzere İdarece GAP Bölgesinde yürütülmekte olan harita alım çalışmaları sayısal ve ülke jeodezik ağına bağlı olarak yapılmaktadır. Şu anda GAP İdaresi olarak 10 yerleşim yerinin ihalesi yapılarak 6771 hektar alana ait halihazır harita alım çalışmaları tamamlanmıştır. Yapılan harita manyetik ortamda saklanmaktadır. Başkanlıkta ayrıca Harita Bilgi Sistemini Kurmak amacıyla bir harita arşivi oluşturulmuştur.

Şanlıurfa Arazi Düzenlenmesi Projesi

Arazi düzenlenmesinin amacı, proje alanında birim alandan en fazla gelir sağlamak, tarımsal bünyeyi geliştirmek ve çiftçi ailelerinin standart yaşam düzeyini yükseltmek için teknik ekonomik ve sosyal yönden gerekli önlemleri almaktır. Diğer bir anlatımla, kişiler ve çiftçi ailelerinin mülkiyetinde bulunan parçalanmış, çeşitli yörelere dağılmış parsellerin bir araya getirilerek, düzgün şekiller halinde düzenlenmesidir.

Güneydoğu Anadolı Projesi dahilindeki GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı olarak Şanlıurfa ili Arazi Düzenlenmesi Projesi yürütülmektedir. Proje iki alt çalışmadan oluşmaktadır.

1- İki Cırcıp Arazi Düzenlenmesi

Bir köy ve kırksekiz mezradan oluşan proje sahası, yaklaşık 23.000 ha. dır. İki Cırcıp projesinde düzenleme ve dağıtım işleri bitmiş olup tapu dağıtım aşamasına gelinmiştir.

2- Şanlıurfa Ovası Arazi Düzenlenmesi

Yetmişiki adet köy mevcut olup proje sahasının tümünde nirengi ve polygon ağlarının tesisi tamamlanmış olup Tapu Kadastro Genel Müdürlüğünce onaylanmıştır.

Sahanın tamamında tarımsal işlemler tamamlanmış, istek ve tercihler alınmış olup, bilgisayar ortamında blok ve parselasyon planlarının yapımı aşamasına gelinmiştir. Projede şu anda 20 adet köyün parselasyon planları Tarım Reformu Genel Müdürlüğünce onaylanmış olup 4140 ha alanda parselasyon planı araziye aplike edilmiştir.

Tarımsal Pazarlama ve Bitki Deseni Çalışması

Başkanlığımız tarafından yürütülen "Tarım Ürünleri Pazarlaması ve Bitki Deseni Planlaması ile Pazarlama ve Bitki Deseni Planması Çalışmasının Entegrasyonu" Projesi çerçevesinde; yurtiçi ve yurtdışı pazar koşullarına bağlı olarak Bölgenin toprak ve su kaynaklarına en iyi uyum gösterecek ürün deseni alternatifleri üzerinde çalışılmıştır. Bu çalışmada, halen Bölge'de 2 524 739

Ha. tarım arazisi (1-4 Toprak Kabiliyet Sınıfı) mevcut olduğu, 395 120 Ha mera alanı, dikkate alınmadığında, 1990 yılı itibariyle 2 336 558 Ha kuru tarım alanı, 188 181 Ha sulu tarım alanı varlığı vurgulanmaktadır. GAP Projesininin gerçekleşmesiyle 2010 yılında kuru tarım alanları 973989 ha. düşecek, buna karşılık sulu tarım alanları 1 689 498 Ha yükselecektir. Bir başka ifade ile 1990 daki % 93 kuru, % 7 sulu alan kompozisyonu 2010 'da kuru tarım aleyhine, % 38 kuru ve % 62 sulu olarak değişecektir.

Diğer taraftan, Toprak kabiliyet sınıfları itibariyle de 1990 yılında GAP Bölgesinde sulanan alanların % 62.3'ün 1.sınıf olduğu, ancak sulama projelerinin gerçekleşmesiyle bu oranın % 36.5'e ineceği aynı süreç içinde 2,3 ve 4 sınıf toprakların genel sulanan alandaki paylarının artarak % 37.7'den % 63.4'e yükseleceği görülmektedir. Bu sonuç, büyük fiziki yatırımlarla gerçekleştirilecek sulama şebekelerinde 1-4 sınıf toprakların mutlak surette tarım amaçlı kullanımı gerektirdiği, bu arazilerin tarım dışı kullanımlarının önlenmesini vurgulamaktadır. Deve geçidi sulaması buna güzel bir örnektir.

Kuruluşlar Arası Koordinasyon

GAP İdaresinin en önemli kuruluş amaçlarından birisi de bölgede mekansal olarak sektörler arası entegrasyonu sağlamak ve yine bölgede faaliyet gösteren kurum ve kuruluşların bir bütünlük içinde çalışması için aralarındaki "koordinasyonu" kurmak ve kamu kuruluşlarının bölgenin fiziki ve sosyal altyapı projelerini geliştirirken birbirleriyle haberli ve bağlantılı olarak ortak varsayımlara aynı çerçevede hareket etmelerini sağlamaktır. Böylece faaliyetlerin birbirlerinden bağımsız olarak kuruluşların kendi özel hedef ve öncelikleri doğrultusunda gerçekleştirilmesinden doğacak kaynak ve zaman israfı önlenmiş ve işler bölgenin belirlenen gelişme stratejisine uygun şekilde yürütülmüş olmaktadır. Bu çerçevede Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Turizm Bakanlığı, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve bağlı kuruluşlar ile GAP için belirlenmiş ortak çerçeveler içinde çalışmalar yapılmaktadır.

GAP Bölgesi Hareket Planı

GAP'ın entegre bir bölge kalkınma projesi olarak yürütülmesi ve istenilen hedeflere ulaşabilmesi için GAP Bölge Kalkınma İdaresince beş yıllık bir "GAP Bölgesi Hareket Planı, 1993-1997" hazırlanmıştır. Hazırlanan bu plan, ilke olarak makro düzeyde ve sektörel kaynak tahsisi yapan bölge planlarından ayrı olarak, işlevsel ilişkileri dikkate alarak yatırım faaliyetlerini zaman ve mekan itibariyle eşgüden entegre bir plan olup, neyin nerede, ne zaman, kim tarafından hangi ölçekte yapılması gerektiğini belirlemektir.

GAP Bölgesi Hareket Planı amaçlarına varmak ve bölgede programlanan yatırımların gerçekleştirilmesi için; Tarlaıcı Hizmetlerin Geliştirilmesi, Arazi Toplulaştırma, Çiftçi Eğitimi, Kentsel Gelişme ve Mekansal Kademelenme,

Kentsel ve Kırsal Altyapı, Konut, Sanayi, Eğitim, Sağlık Politikaları, Destekleme fiyatları konularında darboğazlar belirlenmiş çözüm önerileri geliştirilmiş, ilke ve politikalar oluşturulmuştur. Bu kapsamda amacı Fırat nehrinin bozulmuş orta ve alt ana havzalarının yönetimini geliştirmek ve iyileştirmek olan "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Havza Geliştirme Projesi" de programa dahil edilmiştir. Bölgedeki bozulmuş alanların rehabilitasyonu bölge halkı için istihdam olanakları yaratırken sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlayacaktır.

BİLDİRİNİN TARTIŞMASI

OTURUM BAŞKANI- 25 dakikaya pazarlık etmiştik; ama 29 dakika oldu. İzin vererseniz soru hakkımı ben kullanmak istiyorum; çünkü, sizlerden birinciye verip ikinciye vermemek imkanı olmayacak, o haksızlık olacak. Onun için haksızlığı peşin olarak ben yapayım.

Sayın konuşmacı ayrıntılı kullanım planlarından, projelerinden söz etti ve sözlerini de bağlarken de galiba bu yetkinin, yani bölge içindeki daha küçük bölgesel, yöresel veya yerel ayrıntılı planların yapılması görevinin de GAP'a bırakıldığını söyledi. Acaba burada, yani biz bütün bölgede birtakım lekeler gördük; ama bu ayrıntılı yerel veya yöresel planlarda ölçek nereye kadar iniyor? Çünkü Japonya'da bir uygulama görmüştüm, 15-20 dönümlük küçük arazi parçalarının çok ayrıntılı kullanım planlarını hazırlamışlar

BİR DELEGE- Sayın Başkan, amaca göre göre ve yapılan planın niteliğine göre değişiklik ölçeklerde 1/250.000'den başlayıp, 1/1000'e inen ölçekte planlar yapılıyor. Bundan altyapı projelerine indiğimizde tabii uygulamaya doğrudan esas olacak çok daha küçük ölçekli projelerin, planların yapılması söz konusu; ama burada söylemek istediğim örneğin Urfa Harran Ovaları için bir çevre düzeni, ova için bir çevre düzeni planı bir yandan yapılırken, bir yandan Urfa kenti için imar planı, nazım plandan başlayarak kent planı yapılıyor ve bu plan GAP'taki sulama ve enerji projelerinin çarpan etkileriyle gelişecek sanayi de dahil olmak üzere, nüfus da dahil olmak üzere projeksiyonlara dayanılarak ve 2005 yılı nüfusunu ve ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde ele alınıyor ve bu kanunen bağlayıcı olduğu için, bunların yerel yönetimlerle işbirliği halinde uygulanması bölgedeki mekansal gelişmeyi çok iyi kontrol etme imkanını veriyor.

OTURUM BAŞKANI- Çok küçük bir soru: Yalnız uygulamada işbirliği yoksa bu ayrıntılı planlarının yapılmasında da bir yerel yönetimle birlikte çalışma ihtiyacı doğuyor mu?

OLCAY ÜNVER- Sayın Başkan, esasında uygulamada işbirliğinden çok, yerel yönetimin insiyatifi öngörülüyor. Çünkü, ne kadar bölge teşkilatı olursa olsun, yinede merkezi GAP İdaresi gibi bir teşkilatın ruhsat gibi işlere girmesi hem uygun değil, hem mümkün değil fiziki olarak; ama planlar

hazırlanırken mutlaka yerel yönetimlerle işbirliği yapılıyor ve planlar mutlaka belediye meclislerinden geçiriliyor.

OTURUM BAŞKANI- Umarım, sizin aklınızdan geçen sorulara tercüman olmuşumdur efendim. Sayın konuşmacıya teşekkür ediyoruz tam zamanında bitirme fırsatını verdiği için.

OLCAY ÜNVER- Saygılar sunarım.

OTURUM BAŞKANI- Üçüncü konuşmacımız Sayın Ahmet Saylam; buyurun efendim, “Büyük Projelerde Arazi Düzenleme İhtiyacı ve Eşgüdüm Sorunları”. ben bu konuyu, bu sunuştaki soruları biraz kısa kestim ama, sanıyorum burada biraz daha açma imkanını bulacağız. Buyurun